

A FEGYVEREK ÉS EGYÉB ESZKÖZÖK SZIMBOLIKUS JELENTÉSE/JELENTŐSÉGE AZ AVAR KAGANÁTUSBAN

Olajos Teréz professzor asszony emlékére

AZ eurázsiai steppe területén a kora és a késő középkorban létrejövő nomád birodalmak uralkodóinak és vezető méltóságainak uralkodói jelvényeit, rangjelző tárgyait több forrás is megemlíti. Valamint számos auktor emlékezik meg röviden a különböző fegyverek és egyéb használati eszközök szimbolikus jelentéséről is. Főként azonban a mongol korból vannak igazán részletes adataink erre vonatkozólag. Az avarok esetében ugyanakkor sokkal gyérebb információk állnak a rendelkezésünkre ezzel kapcsolatban.

A kunbábonyi kard ékkő berakásos aranyszerelékei (KJM, Kecskemét ©2019)

Az írott forrásokból és a régészeti leletekből is kitűnik, hogy milyen fontos szerepe lehetett a vágófegyvereknek az avarok harcászatában. Ezzel párhuzamosan – más nomád népekhez hasonlóan – az avaroknál is megfigyelhető ezeknek a fegyvereknek a szimbolikus használata is. Egy konkrét eseményről, az 579/580. évi bizánci-avar szerződés-kötés során alkalmazott esküformuláról például részletes adataink is fennmaradtak. Az avarok első kagánja, Baján először e nomád nép szokása szerint a kivont kardja előtt esküdött meg arról, hogy a Száván épülő híd nem a bizánciak elleni hadba vonulásra akarja használni. Ezt követően az avar kagán hangsúlyozta, hogy kard által vesszen el ő maga és egész népe is, ha megszegi esküjét. A forrásban további önelátkozási formulák is szerepelnek: az ég istene küldjön az avarokra tüzet, a környező hegyek és erdők zuhanjanak rájuk, és a Száva áradata borítsa be őket. Végül Baján római szokás szerint is esküt tett.

Az ilyen szerződés-kötések alkalmával a főszerep általában az eskünek jutott, mely lényegében egy szakrális rituálnak tekinthető, és egy vagy több szimbolikus

tevékenységből állt össze. Ezek főként a rituális önelátkozásra vonatkozó jegyeket tartalmazták, melyek következményeivel eskü- vagy szerződészegés esetén az eskütevőnek számolnia kellett. Ha a szerződést kötő felek különböző kultúrákból származtak, akkor a másik fél szokása szerint is esküt tettek, ezzel jelezve, hogy tisztelik annak jogfelfogását. Ez történt a fent említett avar–bizánci szerződéskötéskor is. Az eskük és a hozzájuk kapcsolódó rituálék során közvetlen vagy közvetett szerep juthatott tehát a kardoknak is, ahogy azt más nomád népek esetében is meg lehet figyelni, így például a szkítáknál vagy a hunoknál is. A kard közvetett szerepe mutatható ki a kunok és a mongolok esetében, amikor is a karddal szétszabdalt kutyára vagy más állatra tettek esküt.

Az avarok sátrára két fontos adatot találunk az írott forrásokban. Maurikiosz bizánci császár (582–602) hadászati munkájában az avarok által használt sáortípus átvételét javasolja a bizánci hadsereg számára. Véleménye szerint ez a nomád nép által alkalmazott sáortípus tetszetős küllemű, és használata praktikus. A kutatók egy része úgy véli, hogy ezek jurtaszerű építmények lehetnek. A forrás adatai véleményük szerint arra utalhatnak, hogy a bizánci négyszögletes sátor ellenében az avaroké kerek alakú volt, aminek következtében jobban ellenállt az erős szél támadásainak. Emellett feltételezik, hogy rácsszerkezetű oldalfallal rendelkezhetett, így könnyen szállítható és összeszerelhető, vagyis igen praktikus volt. Az avarok sátrát említő másik adat az 584-es, Bizánci Birodalom ellen vezetett avar hadjárat kapcsán tűnik fel. Az 567-ben a Kárpát-medencébe beköltöző nomád nép ekkor a Balkán-félszigeten található Ankhialoszig nyomult előre, és a bizánci császár békekötés reményében még ebben az évben Elpidiosz és Komentiosz vezeté-

sével követséget küldött az avar kagánhoz. Míg a kagán fenyegető, fennhéjázó szavaira a bizánci követség tagjai közül Elpidiosz nyugodtan, békéltetően válaszolt, addig Komentiosz keményen, támadólag vágott vissza. A császári testőrségből kiemelkedő bizánci követ határozott szónoklata teljes diplomáciai kudarcba fulladt. Az avar kagán éktelen haragra gerjedt, figyelmen kívül hagyta a követeknek kijáró tiszteletet, és Komentioszt elfogatta, megkötöztette, kalodába záratta a lábait, követi sátrát pedig leszakította. A forrás szerzője úgy véli, hogy a sátor leszakítása ez esetben egy helyi avar szokás, mely a halálbüntetést szimbolizálja. Végül a forrófejű bizánci követ megmenekült, ugyanis az avar előkelők meggyőzték a kagánt, hogy ne mondja ki a halálos ítéletet Komentioszra. A kagán végül el is engedte a bizánci követséget. A békekötés végül csak 585-ben zajlott le Elpidiosz közreműködésével, melynek eredményeképp a bizánciak az avarok évpénzét 20 ezer solidusszal emelték meg.

Jurta Mongóliában

A nomád népek mindennapi életének fontos eleme volt a sátor, és ezzel párhuzamosan lényeges szerepet töltek be ezek a mobil lakhelyek a hitvilágukban, hiedelemrendszerükben is. A jurta a világmindenség, a makrokozmosz kicsinyített másának, modelljének tekinthető, belső beosztása szigorú rendet követett, így meghatározott helye volt a nőknek, férfiaknak, az alacsonyabb rangúaknak stb. A sátor vagy annak valamely alkotóeleme szimbolizálhatta a kagán hatalmát, a stabilitást, a napot, a túlvilág kapuját, a világmindenség és az emberi világ határát stb. A sátor megrongálását vagy valamiféle túlvilági erő, így az ég istene, vagy maga az uralkodó, esetleg a sátor tulajdonosának az elensége okozta. Nem lehetetlen, hogy a sátor tulajdo-

A nagyszentmiklósi 2. korszak győztes fejedelme, kezében lobogóval díszített lándzsa (galvanoplasztikai másolat, MFM, Szeged ©2019)

A kunbábonyi madárfej alakú korbácsvégborítás (KJM, Kecskemét ©2019)

nosa halálának a jelképeként pusztíthatták el időről időre a jurtat. A felsorolt esetekben elsősorban a politikai hatalom vagy a társadalmi pozíció elvesztését jelentette a sátor károsítása, másodsorban pedig a halál jelképének tekinthető. Ilyen szempontból hasonló az avaroknál követségben járó bizánci elölkelő sátrának esete is. Az említett párhuzamok közül azonban egy esetben sem fordul elő, hogy konkrétan a halálbüntetést szimbolizálná, ebből az aspektusból az avar példa egyedinek tekinthető.

Maurikiosz császár fent említett hadászati munkájában viszonylag részletesen kitér a szomszéd avarok életmódjára, harcmodorára és a fegyverzetükre is. Ez utóbbiak sorában említi meg a lándzsákat, kitérve rá: az avarok lándzsáit zászlóval látták el. Az eurázsiai steppe nomád népeinél széles körben elterjedt ezen lobogók használata, melyre mind az írott források, mind a képi ábrázolások utalnak. Ezeket a zászlókat azonban nemcsak hadi jelvényként használták, hanem uralko-

dói jelképként is szolgálhattak, emellett még méltóságjelző szerepük is lehetett. Az avarok esetében erre vonatkozóan azonban nincs konkrét adatunk, viszont fontos megemlíteni, hogy az avarokhoz köthető nagyszentmiklósi kincs 2. számú korszakjában is megfigyelhető a Maurikiosz által említett lobogó, ahol a „győztes fejedelem” lándzsájának hegye alá volt erősítve a zászló.

Több auktor is említi a kürtök és a korbács avar hadászati betöltött szerepét, így egyértelműen kiderül, hogy a magasra emelt vagy megszólaltatott harci kürt a hadba vonulást jelképezte. A magasba emelt korbáccsal pedig a támadásra adtak jelt az avar hadseregen belül. Emellett felmerülhet a lehetősége annak is, hogy ahogy a mongoloknál vagy a türköknél, úgy az avaroknál is uralkodói jelképként is funkcionálhatott a kürt és a korbács. A régészeti leletekből a leggazdagabb avar kori sírban, a kunbábonyiban

A kunbábonyi arany íjborítás (KJM, Kecskemét ©2019)

A kunbábonyi aranydíszes nyíltartó tegez (KJM, Kecskemét ©2019)

került elő egy korbács sasfej alakú aranylemez borítása, mely utalhat arra, hogy a korbácsnak, eredeti funkcióján túl, valamiféle presztízstárgyszerepe is lehetett.

A nomádoknál az íj és a nyíltartó tegez is – harcászati szerepük mellett – fontos szimbólum volt. Az avarok esetében azonban ezek az eszközök méltóságjelzői, hatalmi jelképként nem tűnnek fel az írott forrásokban. Arra, hogy ezen nomád

nép esetében is lehetett e tárgyaknak szimbolikus jelentősége is, csak a régészeti anyagból következtethetünk. A kunbábonyi – a kutatók egy része szerint kagáni – sírban aranyíj maradványai [egy hagyományos, esetleg annál valamivel kisebb méretű íj aranylemez borításai – a szerk.] kerültek elő, melyről a kutatók egy része azt feltételezi, hogy a hun aranyíjakkhoz hasonló szerepet tölthetett be ez az eszköz. Véleményük szerint ez a kunbábonyi „szertartásíj” fejedelmi méltóságjelvény lehetett. Az ugyancsak Kunbábonyban előkerült arany nyíltartó tegez maradványai alapján a kutatók egy része azt is feltételezi, hogy az avarok szimbólumrendszerében a tegez is jelen lehetett.

Különböző fegyvertípusok (pl. a kard) és a jurta esetében tehát egyértelműen megállapítható, hogy e tárgyaknak az avarok esetében is volt szimbolikus jelentősége. Ezenkívül – az írott források adatai alapján – a lobogóval ellátott lándzsa, a kürt és a korbács kapcsán is feltételezhető, hogy szimbolikus jelentőségük is lehetett.

Annak ellenére tehát, hogy az avarokkal kapcsolatban viszonylag kevés információnk van a fegyverek és egyéb tárgyak, így például a sátrak szimbolikában betöltött szerepéről, mégis e kevés adat alapján is viszonylag jól beilleszthetők az avarokra vonatkozó adatok abba a nagy tablóba, amit a nomád népek szimbolikarendszeréről mindeddig megtudtunk.

Mitikus jelenettel, párducson ülő lándzsás alakokkal és szemurvval díszített nagyszíjvég Kenderesről (DJM, Szolnok ©2019)

